

Dmitro Ivanović Čiževskij (1894 — 1977)

Stjepan Drilo

»Prirodno...«: riječ je to kojom je profesor Dmitro Čiževskij započinjao razgovore o znanstvenim temama; kojom je uvodio svoje učenike u građu i probleme studija; kojom je komentirao ugodne i prekidao neželjene razgovore...

Znanstveniku Čiževskom doista se mnogo toga moglo činiti prirodnim: zbog nevjerojatno raznovrsnoga i opsežnog znanja; zbog sposobnosti da otkriva građu u nepoznatim i malo očekivanim vezama...

Pedagogu Čiževskom služila je ta riječ u višestrukom smislu: da obilježi vrijednost građe, da naglasi ozbiljnost problema, da opravda uloženi napor i potakne suradnju...

Čovjek Čiževskij ljubio je tu riječ i kada je suvereno vladao okolnostima i kada nije bio u stanju da ukroti osjećaje: intonacijom je ona nedvostrano otkrivala raspoloženja u reakcijama, od »izvanredno« u odobravanju i suglasju, do nikada izgovorenog

»do đavola« u spremnosti da prezre i odbije...

Znanstvenik, pedagog i čovjek Čiževskij propuštao je međutim upotrijebiti tu riječ u jednom (možda i jedinom) kontekstu: u kojem bi se odnosila na njega samog! Dok je imao snage, nije trpio ni prisjećanja ni podsjećanja na prirodan kraj i na prirodno iscrpljenje. Kada je onemoćao, suprotstavljao im se neobičnim i velikim planovima, koji bi »objektivnom« vrijednošću i važnošću bili u stanju da potisnu što je nužno, da odgode što je neizbježno...

I što je bivao bliže tom času, njegova nada, na koncu i vjera, da je dugovječan i sretan slučaj u procesu kojemu je prirodnost prešućivao, rasla je do spremnosti da prihvati obmanu u praznim riječima pristojnosti, kojima se pristupa postelji bolesnika. Vidljivim izrazom zadovoljstva odobravao je takve riječi; Dmitro Čiževskij, koji je do posljednjega časa bio u stanju da im otkrije po-

zadinu; Dmitro Čiževskij, koji je na pokušaje obmane i laži, čak i onda kada ih se samo pribojavao (katkada i bez osnove), nebrojeno puta reagirao vrlo oštro!

Što je razlog tome?

Pretpostavljati se, naravno, može koješta, ali ako četrnaest (posljednjih) godina poznanstva i prijateljavanja s Čiževskim mogu dati težinu i objektivnost jednome mišljenju, onda je ovdje odlučno rečeno da se razlog ne može tražiti u malim, egoističnim, ljudskim strahovima i interesima.

Vjera u »neprirodno« nema ovdje ništa zajedničko s »posljednjom« vjerom, kojom se i slamka pretvara u gredu spasa; nije ona ni slična naivnom nadanju očajnika, i uopće se nije temeljila na izglednosti u borbi za neposredno golji život, toga života radi.

Ta je vjera bila položena mnogo šire: u sadržajima koji životu daju opću i objektivnu važnost; i mnogo dublje: u samoj prirodi Dmitra Čiževskoga, koja se i u najsvjesnijim danima utjecala kompleksnijem kozmičkom da ispuni prazninu neposrednog ispustva i da održi ravnotežu u sudaru s dnevnim, jednostrano uvjetovanim sumnjama i porazima. Nikakvo čudo što se nužnim i naravnim slabljenjem aktivnoga djelovanja ta vjera pomicala prema iracionalno dohvatljivim sadržajima. Ali to nije bitno; treba naglasiti da je Čiževskij, bez obzira na prirodu tih sadržaja, prvenstvenu pažnju poklanjao nji-

ma: od spremnosti da im se do samozaborava žrtvuje u danima snage, kada je mogao birati blještavije i ugodnije dane života, do vjere da će i svoju konačnost odgoditi u beskonačnosti pitanja i zadataka koji su u tim sadržajima tražili rješenja, a on ih je vidio ili naslućivao. Dmitro Čiževskij je dakle i dalje htio davati, sebe, kao što je cijeloga života davao: znanosti. O uzimanju ni govora. Koliko se god čudnim i neprirodnim činio obrat u relaciji objekt — subjekt, i takve je imao: predmet je ovdje čovjeka vodio, a čovjek je do samoprijegara ljubio predmet. Snage su morale nestajati, ali je opsjednutost voljenim rasla to više što su mogućnosti da mu prinese žrtve i dokaze bivalale manje.

Nije to, naravno, ni jedan ni jedini primjer, u kojem je »prirodno« Dmitra Čiževskoga mijenjalo svoje značenje (gubilo svoj značaj). Ta se riječ bez sumnje mogla pronaći u relacijama koje je Čiževskij svjesno ili nesvjesno uspostavljao prema prirodnim (znanstvenim, pedagoškim, ljudskim) »očekivanjima«. Kada je međutim napuštao vanjske sadržaje i vraćao se sebi, »prirodno« je u njegovim interesima i reakcijama gubio svoj značaj, a nerijetko bi se i sasvim izgubilo: kao uputa na jasno postavljene ciljeve, kao nesumnjiva svijest o zadaći, kao stabilna ocjena okolnosti. Dmitro Čiževskij teško je vladao sobom, čak i kad je bio svjestan propusta koji su zbog toga na-

stajali. U rijetkim je prigodama znao to nagovijestiti, u još rjeđim ispovjediti. Veliki znalac — i veliki skeptik, revni poštovalac znanosti — strastveni zagovornik instinkta, intuicije, osjećaja, poklonik praktično usmjerena čovjekova djela, i bjeGUNac iz prakse u postavljanju ideala, nije uvijek bio u stanju da izmiri objektivne i osobne razloge i impulse, pa je znao lutati, povlačiti se ili prelaziti u napad, ne uvijek spretno i sretno; ali kada bi se ti razlozi i impulsi uvjetovali i dopunjavali, nakon sudara izmirivali, plodili su obilnim rezultatima, vrijednim i neobičnim: znanje i skepsa ujedinili bi se u neobično raznorodnim nastojanjima da prouči neistražena područja i provjere proučena — tu gotovo da nije bilo granica zanimanjima i naporima; instinktom i intuicijom nailazio je na pitanja i otkrivao problemska područja, koja izmiču interesima i okvirima formalno-logičkog mišljenja; aktivnim uključivanjem u život, ali i s rezervama prema mnogim nastojanjima i dostignućima u praksi, omogućio je sebi i djelu da žive intenzivno i ujedno pronalazio načina da se odhrva ukusima i normama neprimjerenima njegovoj prirodi.

U tim sretno postignutim spojevima nasuprotnih poticaja znali su prevladavati i oni osobni, uvjetovani prirodom. Spontanost je npr. često dovela istraživačke obaveze i obzire do neobavezne slobode u zanosu stvaralačkoga; oprez

je uspostavljao distancu, a ona je lako rušila autoritete; naglašena potreba za neposrednim djelovanjem dovela je do težnje za vidljivim mjestom, a ovo do želje za vlastitim autoritetom... Na prvi pogled — dvije vrsti interesa; zbog te »rascijepljenosti« dolazilo je do nesporazuma. »Objektivna« strana tražila je izvore slabostima u osobnome. Čiževskij se branio »objektivnim« razlozima. Pogrešno i s jedne i s druge strane: jedanput je previđeno središnje mjesto predmeta, a drugi je put zatajena iracionalna veza s predmetom. Zato se mogao steći dojam o dvije vrsti interesa koji su vodili Čiževskoga; a u njegovu je slučaju nedvosmisleno posrijedi samo jedan interes: predmet. I u napadu i u obrani dvostruka je položenost interesa pogrešno poistovječena s dvjema vrstama interesa. U stjencištu i presjencištu dvostruko motiviranih koordinata leži predmet kao prvenstveni i jedini interes: na jednoj je strani neograničeno povjerenje u objektivni značaj predmeta, a na drugoj je neograničena vjera da se isplate sve vrsti osobnih napora u otkrivanju tog značaja. »Prirodno« Dmitra Čiževskoga ima u toj podređenosti osobnoga predmetnome svoje prirodno istjencište, i u vanjskim i u unutrašnjim relacijama, i kad je kao povjerenje jasno izrečeno i kad se kao vjera utječe »neprirodnom«. Dokazi su ovoj tvrdnji njegov životni i djelatni put.

»Rođen sam 23. 3. (5. 4.) 1894. u Aleksandriji, u Ukrajini...«, nerado, kratko i površno je govorio Čiževskij o tim i drugim podacima svoje biografije, ali kada je spomenuo obitelj, posvećivao joj je najviše vremena i najvažniji dio biografskih podataka; što je htio, mogao, znao... u neposrednoj je vezi s obiteljskim životom. Posebno je naglašavao da je već kao dijete imao iznimno dobre i mnogostrane mogućnosti obrazovanja; jer je otac bio vrlo obrazovan, jer se majka aktivno bavila slikarstvom, jer su rodbinski i drugi kontakti s poznanicima pridonosili njegovu zanimanju za nauku, umjetnost, literaturu... Čiževskij je roditeljskoj kući pripisivao najvažniju ulogu u svom duhovnom razvoju; u tom su joj smislu jedino još »različiti krugovi prijatelja« bili ravni. U usporedbi s tim izvorima znanja ni doprinos klasične gimnazije, koju je pohađao u rodnom mjestu, nije bio takav da bi o njemu sa zadovoljstvom govorio. Zanimanje za literaturu, koje iz tih dana potječe i tim se dodirima produbljuje, ostaje glavnim zanimanjem Čiževskoga. Ni dvogodišnji studij matematike i astronomije u Kijevu nije dublje utjecao na to zanimanje; ali on dobro ilustrira prirodu Dmitra Čiževskoga, nezasiťnu znanjem i neumornu pokušajem: sve moći, sve znati, u svemu se snaći i na sva pitanja dati odgovore... Filozofija se tu ne može mimoići. Posvećuje joj (paralelno s ruskom filologijom) šest godina studija u Ki-

jevu... Ali to su godine 1913. do 1919! I Čiževskij im je plaćao danak, dobrovoljno i nedobrovoljno: socijalno-demokratskim uvjerenjem suprotstavljao se starom režimu; novi se režim suprotstavio tom uvjerenju. Čiževskij napušta svoju domovinu.

Kamo će? — to se pitanje gotovo i nije postavljalo. Cilj je bio jasan, to prije što mu je i ranije težio: u Njemačku; izvorima i idolima svoga znanstvenog interesa — Schilleru (diplomski rad na Kijevskom univerzitetu obrađuje filozofski razvoj Schillera), Hegelu (*Hegel in Russland* naslov je radnje kojom je promoviran u Halleu 1933), Schellingu (kojim se do posljednjega dana bavio, a knjiga koju je upravo bio dovršio, uskoro će biti tiskana); i zatim dalje, na tragovima filozofije: u Heidelberg (1921) i Freiburg (1923) — Jaspersu, Husserlu, Kroneru, Cohnu, Heideggeru...

Poslije formalno završenoga filozofskog obrazovanja Čiževskij odlazi u Prag (1924); radi na Ukrajinskom sveučilištu kao lektor, predavač, profesor. Ozbiljnije se počinje baviti poviješću filozofije slavenskih naroda; od studija isključivo filozofskog obilježja postupno prelazi na šire »duhovno-povijesne« teme. U to je vrijeme nastao plan o poredbenoj povijesti slavenskih literatura, mnoge radove posvećuje povijesnim ličnostima iz crkvenih krugova. Tom razdoblju pripadaju i mnoga sjećanja na korisnu suradnju sa znanstvenicima i prijateljima (ruski filo-

zofi, neki članovi »Praškoga lingvističkog kruga«, osobito R. Jakobson). Ta poznanstva i prijateljstva učvrstila su Čiževskoga u uvjerenju da su osobne veze među ljudima jedan od najvažnijih »kulturnih činilaca«. Nacionalne granice u maloj i tijesno povezanoj Europi bezuvjetno treba prekoračiti. Kulturne veze među narodima držao je u tom smislu djelotvornijim od političkih: »Moja je namjera da u budućnosti posvetim svoje snage njegovanju tih internacionalnih kulturnih veza...« Znanstvenim, teorijskim i praktičnim radom, ostvarivao je Čiževskij tu namjeru strpljivo, pažljivo, uvijek uvjeren da su cilj i metoda kojom je ostvaruje najbolji. Svojim duhom, znanjem i zanimanjem, Čiževskij je lako sam prelazio granice; svojim ljudskim kvalitetama, požrtvovnim radom i horizontom u kojem su osobni interesi daleko iza općih, Čiževskij je uspostavljao čvrste i općenito korisne prijelaze od naroda k narodu...

Dokaza je neobično mnogo... U praškim je godinama otkrivao putove koji su vodili od njemačke filozofije prema slavenskim narodima, posebno ruskoj literaturi. Kada je iz Praga došao u Halle (1932), dovršava neke od tih radova (najznačajniji je spomenuti doktorski rad), a zatim proučava utjecaj njemačke mistike i pijetizma na rusku duhovnu povijest, literarne i kulturne veze među slavenskim narodima, uspoređuje pojedinačna raz-

doblja i pjesnike...; to i još mnogo toga, ali uvijek s ciljem da pokaže kako je duh u stanju da prelazi granice, ustanovljene praktičnim (egoističnim) ciljevima. I nikada dovoljno napora u otkrivanju duhovnih vrijednosti! Možda upravo ovo razdoblje može poslužiti za ilustraciju još jedne (stalne) osobine Čiževskoga: prelazio je granice, koje se inače snagom uspostavljaju, ili se težnjom za neposrednim užicima sužuju — radio je što god je i kad god je mogao, do iscrpljenja, sve što mu je omogućavalo da neposredno služi znanosti, kao lektor istočnih i zapadnih slavenskih jezika, kao predavač raznovrsnih tema slavističkoga i teološkoga obilježja, kao profesor, koji uz svoje redovne obaveze gostuje i besplatno radi na drugim sveučilištima (od 1935 — 1938. u Jeni)... Nema sumnje da je takva neprirodno velika i plodna naprežanja mogla podnijeti samo konstitucija koja je uz svoje zdravlje poklanjala predmetu i svu svoju ljubav!

Zbog toga Dmitro Čiževskij nikada nije klonuo i nikada, usprkos najtežim udarcima, nije izgubio ravnotežu i oslonac. Kada je 1945. napustio Halle i došao u Marburg, istim je optimizmom i poletom nastavio svoj rad: sabirao je knjige (bogatuu biblioteku u Halleu nikada nije zaboravio), skupljao je suradnike i prijatelje, zajedno je s njima podizao Slavenski institut, poučavao je, i za kratko vrijeme obogatio slavistiku novim

znanstvenim priložima. 1949. god. odazvao se pozivu Harvardskoga sveučilišta, gdje radi kao gost-profesor. Ali srce je njegovo ostalo u Heidelbergu, koji je neobično zavolio već prilikom svoga prvog boravka u Njemačkoj. Vraća se u taj grad 1956. s namjerom da ga više ne napušta...

I u Heidelbergu se Čiževskij prihvaća neimarskoga posla; za kratko vrijeme podiže Slavenki institut, koji postaje jednim od najvažnijih slavističkih centara u Njemačkoj. I tu radi neumorno i plodno. U gradu svoga posljednjeg boravka doživljuje najviše priznanja za svoj dugogodišnji znanstveni rad, pa tako između ostaloga postaje i redovni član Akademije znanosti u Heidelbergu te izvanredni član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Ovom se priznanju neobično radovao: jer je rano počeo proučavati literaturu i jezike Slavena na jugu, a u heidelbergskim godinama osobito intenzivno proučava hrvatsku književnost od početaka do 19. stoljeća (vrijedni su mu prilozi povijesti i teoriji hrvatske literature); jer ga to priznanje ponovno uvjerilo da su znanstveni prilozi, bez obzira u kojoj su zemlji i s kojim težištem nastali, od općega značaja, te da je kultura siguran put zbliženju ljudi. Uvjerio se Čiževskij u to i neposredno, prijateljskim i stručnim vezama s mnogim našim starijim i mlađim znanstvenicima (Ratković,

Jonke, Hamm, Stamać, Pranjić...).

Kao uvijek, bilo je u ovim godinama boravka u Heidelbergu i razočaranja; ali Čiževskij nije rado o njima govorio, pa je dobro da se to i ovdje poštuje. Posljednje i najdublje koje je doživio pripada njegovu posljednjem danu — 17. 4. 1977. godine: »Ipak neću završiti...«

Koliko je toga Dmitro Čiževskij namjeravao završiti i koliko, sasvim u skladu sa svojom prirodom, popraviti, započeti! A koliko je tek završio, ili poludovršeno poslao u svijet... Ovdje se, naravno, sva ostvarenja ne mogu ni nabrojiti, a nekmoli iscrpno prikazati. Računa se da je Čiževskij dao znanosti oko tisuću većih i manjih priloga. Do 1964. god. registrirano je u dva jubilarna spisa oko 800 priloga, a ostaje zadaća da se popišu i radovi u posljednjih deset godina.

Teme koje je Čiževskij obrađivao u svojim objavljenim radovima raznovrsne su i mnogobrojne, ali nisu slučajne; odgovaraju jasno zamišljenom planu, kojim je osiguravao vezu između različitih područja svoga znanstvenog istraživanja.

Prvoj okvirnoj temi Čiževskij je dao naslov *Povijest filozofije kod slavenskih naroda*. Unutar te teme značajniji su radovi o povijesti filozofije kod Rusa, Ukrajinaca, Čeha i Slovaka, značajno je i otkriće nepoznatih rukopisa češkoga teologa, filozofa i pedagoga J.

A. Komenskoga, zatim su tu knjige o slovačkom hegelijancu L. Šturu, o filozofskim pogledima ukrajinskog mislioca i književnika Skovorode, o pogledu na svijet češkoga romantičara K. Máche, a uz ostalo u tu grupu radova spada i nedovršeni rad o R. Boškoviću.

Druga okvirna tema glasi *Poredbena slavenska književna povijest*, kojoj je ponajprije bio privučen filozofskim sadržajima slavenskih literarnih djela, a kasnije i pitanjima formalno-estetske naravi. Tu treba spomenuti poredbenu povijest slavenskih literatura, povijest stare ruske literature (11. — 13. st.), povijest ruske literature 19. st., radove o crkvenoslavenskoj literaturi na češkom tlu, o češkom srednjem vijeku, o baroku kod Čeha i uopće kod Slavena...

Treću skupinu radova Čiževskim«. U vezi s tim već su sporskij naziva »njemačko-slavenmenuti važniji radovi (Schiller, Hegel, Schelling), a ovamo pripadaju i radovi o Tjučevu i njemačkoj romantici, o pije-tizmu i Slavenima i drugi.

Gotovo svi radovi Dmitra Čiževskoga mogu se uvrstiti u ove tri okvirne teme; gotovo svi prilozi koji su nastali unutar pojedinačnih tema koncipirani su tako da im pripadaju svojim težištem, ali je uvijek očita i kontekstualna veza s drugim temama, a često je uspostavljena u potpunoj ovisnosti o njima. Obje prve okvirne teme na primjer čine veću cjelinu, jer se dopunjuju u nastojanju da pruže uvid u sla-

vensku duhovnu povijest. Time je određen i metodski postupak u radu Čiževskoga: paralelno s čistim filozofima istražuje i radove pjesnika, političara, teologa; osim pjesničkih motiva obrađuje dakle ideološke motive u literarnim djelima, a oni vode do treće skupine radova, u kojima je težište na proučavanju izvornosti motiva; u traganju za izvorima putovi vode preko međa koje su uspostavljene nacionalnom pripadnošću ili znanstvenom specijalizacijom... Čak i kada govori na primjer o jezičnim pojavama, Čiževskij ih najčešće dovodi u vezu s dupromatrane građe: filozofija, hovno-povijesnim kontekstom mistika i terminologija kod Skovorode, značenje riječi u različitim tekstovima ideološkoga obilježja, itd.

Podaci o okvirnim temama i vezama među njima navedeni su ovdje s prvenstvenom namjerom da se dopuni slika o znanstveniku, pedagogu i čovjeku Čiževskom: usprkos množini i raznovrsnosti poslova, usprkos čestom (i često nedobrovoljnom) mijenjanju životnih i radnih uvjeta, Čiževskij je ostao dosljedan svojim namislama i bio je sistematičan u izvedbi tih namisli.

U toj dosljednosti »prirodno« Dmitra Čiževskoga ima svoj stabilan okvir a u toj sistematičnosti svoj prirodan tok; Čiževskij doista nije činio kompromise u podređenosti osobnoga predmetnome, i on je ostajao vjeran tom prirodnom istjecištu svojih interesa

kada je ustrojavao djelo i kada je tom ustrojstvu uspostavljao principe. »Tajna« njegove sistematičnosti leži u nastojanju da osvijetli, otkrije, pokaže i prikaže predmet sa svih strana koje mu pripadaju, i s još jedne strane više — u susretu s drugim predmetima, u modusu pripadanja univerzumu. Otuda raznovrsnost zanimanja Čiževskoga, bogatstvo znanja, sposobnost otkrivanja i uspostavljanja veza, a otuda i mnogi nagovještaji problema koje nije stigao obraditi.

Iz te potpune zabavljenosti predmetom proizlazi i prirodno-neprirodno u reakcijama i interesima koji su ograničeni na »privatno« Dmitra Čiževskoga: nisu uvijek bili uhvatljivi što se njega tiče, ni razumljivi kada su se ticali drugih. Ništa čudno; Čiževskij se bez svoga predmeta gotovo i ne da zamisliti. I ako je točna misao, koju je rado ponavljao, da je »hermeneutički princip jedne mačke jedan miš«, onda je taj »princip« Dmitra Čiževskoga njegov predmet: tek u

prisutnosti tog (znanstvenog) predmeta otkrivao se Čiževskij nedvosmisleno i jasno, potpuno, do onoga što je potencijalno u njegovoj prirodi i njegovim interesima.

Za taj je predmet Čiževskij živio, tim je predmetom svom životu dao izgled da preraste biološku nuždu. Knjizi, o kojoj je pisao kao o »simbolu kozmosa«, poklonio je čitavo svoje povjerenje u nastojanju da potvrdi svoju pripadnost kozmosu. Bio je svjestan da je u njegovu beskrajnu samo najmanje slovo, ono »pismo koje se u bijelim knjigama može naći samo na dnu, obilježeno zvijezdicom«, ali poput pjesnika kojega je citirao, svoj smisao nije nalazio u svome položaju, nego u funkciji svome »predmetu«: »... und wenn ich auch an mir selbst nichts bedeute, so erkläre ich doch Dich.«

I ako ovime nismo Tebe objasnili, pokušali smo reći koliko nam značiš ...

Hvala Dmitru Ivanoviču Čiževskom!